

Aanleiding en inleiding

Elke Nederlandse politieke partij maakt zich zorgen over ‘de kloof’ – de afstand tussen wat burgers verwachten en wat de politiek levert of kan leveren. De VVD vormt daarop geen uitzondering. Elke partij vraagt zich ook af of en hoe de kloof overbrugd kan worden, en hoe zij eigenlijk ontstaan is. Recent onderzoek onder de aanhang en potentiële aanhang van liberale partijen gaf aan dat de zorgen van in ieder geval deze liberaal georiënteerde burgers door die burgers zelf werden verbonden aan twee grote filosofische concepten: eerlijkheid en rechtvaardigheid – twee concepten die bovendien als onderling verwisselbaar werden ervaren.

Hoewel in de laatste 30 tot 40 jaar bibliotheken vol academische literatuur zijn geschreven over liberalisme en de liberale interpretatie van rechtvaardigheid, is het aantal op de dagelijkse politiek georiënteerde studies over ditzelfde vraagstuk vanuit de Prof.Mr. B.M. Teldersstichting op de vingers van één hand te tellen. Over liberalisme en eerlijkheid of over de verhouding tussen eerlijkheid en rechtvaardigheid bestond nog in het geheel geen literatuur.

Dit was voor hoofdbestuur van de VVD aanleiding de Teldersstichting te vragen te onderzoeken of en hoe liberalisme, eerlijkheid en rechtvaardigheid bij elkaar kunnen passen. De werkgroep die met deze vraag aan de slag ging, was verder volledig vrij haar onderzoek in te richten en conclusies te trekken naar eigen goeddunken. Die vrijheid van denken en doen is karakteristiek voor de Teldersstichting, wier missie immers in de eerste plaats onderzoek is ‘ten behoeve van het liberalisme in het algemeen’. Liberaal en wetenschappelijk, beide grondslagen van de Teldersstichting staan borg voor een onafhankelijk, niet vooringenomen onderzoek.

Hoewel de werkgroep als geheel verantwoordelijk is voor deze bundel essays, en zij ook als geheel achter haar bevindingen staat, staat elke bijdrage uitdrukkelijk op naam van één auteur. Dit reflecteert allereerst de werkwijze van de werkgroep – elke auteur heeft de rest van de werkgroep zeer intensief als klankbord gebruikt, waardoor grondige reflectie en onderlinge toenadering mogelijk werden, en samenhangende, consistente en door diepe consensus ondersteunde bijdragen konden worden geschreven. Tegelijk is het aanwijzen van één auteur voor elk essay een consistente illustratie in de praktijk van ideeën die hier in theorie worden verdedigd: individuele verantwoordelijkheid en individuele verdienste vormen hoekstenen van een liberale conceptie van eerlijkheid.

Het eerste essay, ‘Liberalisme, eerlijkheid en rechtvaardigheid’, is van de hand van Marcel Wissenburg. Hij zet uiteen hoe eerlijkheid, doelbewuste harmonie tussen oogmerk en realiteit van een procedure, op twee manieren moet worden begrepen: enerzijds als een *individuele* motivatie of karaktereigenschap (omwille van de leesbaarheid wordt dit idee verder aangeduid als ‘eerlijkheid als deugd’), anderzijds als een definiërend kenmerk van een rechtvaardig maatschappelijk *systeem* (verder aangeduid als ‘rechtvaardigheid’). Beide aspecten van eerlijkheid

worden vervolgens vanuit een liberaal perspectief nader ingekleurd. Eerlijkheid als deugd impliceert *wederkerige* verantwoordelijkheden van en voor burger en politicus. Eerlijkheid als rechtvaardigheid kan in drie verschillende sferen vorm krijgen: de sfeer van vrijwillige ruil ofwel de markt; de sfeer van (her)verdeling ofwel de staat; en de sfeer van straffende rechtvaardigheid. Elk van deze sferen heeft, zoals een aantal praktijkvoorbeelden laten zien, haar eigen rationaliteit en geeft op andere wijze ruimte aan individuele verantwoordelijkheid en vrijheid, en aan de (soms praktisch moeilijk realiseerbare) erkenning van persoonlijke verdienste.

In volgende bijdragen (voor het gemak aangeduid als hoofdstukken) wordt, via een studie van bestaande regels en praktijken, nader invulling gegeven aan liberale eerlijkheid. De praktijkvoorbeelden die daarbij worden gebruikt zijn in de eerste plaats gekozen omdat zij theoretische argumenten kunnen verhelderen – maar dat neemt niet weg dat ze meestal ook vrij actueel zijn.

In hoofdstuk 2, ‘Markt en macht’ van de hand van Mark van de Velde, wordt beargumenteerd dat de belangrijkste deugd van de markt niet efficiëntie is maar rechtvaardigheid. Vrijwillige ruil maakt het mogelijk producten te waarderen naar wat ze *werkelijk* voor de gebruiker en producent betekenen – wat men de echte verdienste van het product kan noemen. Waardering los van waarderende partijen (een ‘objectieve’ prijs) is onmogelijk. De implicaties van deze gedachte worden door Van de Velde verder geïllustreerd in een bespreking van arbeidsloon en de waardering van arbeid in de publieke sector.

Hoofdstuk 3, ‘Van vereffening naar verdeling’, is ook van de hand van Mark van de Velde. Hier bespreekt hij de vraag hoe de staat überhaupt op legitieme wijze aan haar inkomsten kan komen, en of zij het belastingstelsel zelf als instrument van herverdeling kan, mag en moet gebruiken. Twee voorbeelden worden in detail besproken: de inkomstenbelasting en het successierecht.

Fleur de Beaufort bespreekt in hoofdstuk 4, ‘Krom recht’, de derde sfeer van rechtvaardigheid, die van recht en retributie. Haar aandacht gaat vooral uit naar het gewicht dat in de huidige rechtspraak aan de verschillende functies van straf wordt toegekend, waar vervolgens ook de vorm van de straf van afhangt. Aansluitend bij de gedachte dat straf toch in de eerste plaats verdiend moet zijn, pleit zij onder meer voor een minder gemakkelijk en minder vaak inzetten van straf als resocialisatie.

Voor het laatste essay, ‘Eerlijkheid door de landsgrenzen heen’, tekent Patrick van Schie. In alle voorgaande hoofdstukken is klakkeloos aangenomen *dat* er een gemeenschap bestaat waarbinnen rechtvaardige structuren ruimte kunnen bieden aan eerlijke burgers – maar is het om te beginnen wel eerlijk grenzen tussen ‘ons’ en ‘de rest’ te creëren? Van Schie bespreekt en verwerpt een aantal al te makkelijke, doctrinaire argumenten voor (en tegen) staat- en natievorming, en verdedigt een flexibeler begrip van saamhorigheid. Hij schetst de implicaties van saamhorigheid als grondslag voor eerlijke grenzen op drie terreinen: ontwikkelingshulp, interventie en immigratie annex integratie.

De auteurs ronden hun bevindingen af met een samenvatting van de bijdra-

gen, en een reeks aanbevelingen. De kerngedachte achter die aanbevelingen is deze: een rechtvaardige samenleving heeft eerlijke burgers nodig, en eerlijke burgers kunnen alleen bloeien in een *fair* en vrij systeem. Om de woorden van Lenin om te draaien: controle is goed, vertrouwen beter.

Namens de auteurs,
Marcel Wissenburg